

Олексій Юліанович Новицький – дослідник малакофауни Поділля

Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова протягом всієї своєї історії, яка бере початок з 1921 року, об'єднував навколо себе найкращих викладачів і науковців. Дотепер малодослідженою залишається довоєнна історія його розвитку. Саме на цей період припадає дослідницька та педагогічна діяльність в стінах навчального закладу асистента кафедри біології, талановитого педагога і науковця Олексія Юліановича Новицького.

Народився О. Ю. Новицький 5 жовтня 1898 р. у Вінниці в сім'ї ремісника. Упродовж 1911-1917 рр. навчався у Вінницькій міській чоловічій гімназії. У 1924 р. закінчив Київський інститут народної освіти. Після закінчення інституту викладав біологію, хімію та природознавство у 9-й трудовій школі м. Вінниці. Працюючи у школі, широко використовував фенологічні спостереження як метод навчання, залучав учнів до спостережень за сезонними явищами природи. При школі створив краєзнавчий гурток, організував друк дитячого природознавчого часопису “Юний натураліст”, розробив методику фенологічних спостережень [2]. Досвід використання фенологічних спостережень у навчальному процесі середньої школи О. Ю. Новицький висвітлив у статтях “Живий куток у школі” [3], “Фенологія в школі” [4], “Організація роботи хімічного гуртка у школі”. Обґрунтував необхідність створення у Вінниці агробіологічної станції, яка мала на меті об'єднати навколо себе краєзнавчі дослідження юннатів міста [5].

У 1930-х роках О. Ю. Новицький викладав біологію у Вінницькому медичному, а також акушерському та меліоративному технікумах. Одночасно працював методистом на обласній дослідно-педагогічній станції. З 1935 р. – член професійної спілки працівників вищої школи і наукових установ. У 1936 р. О. Ю. Новицький видав брошуру “Організація фенологічних спостережень у школі”, в якій на основі власного багаторічного досвіду розробив методику та програму фенологічних спостережень, склав для учнів календар природи м. Вінниці [6]. Під час роботи у Вінницькому медичному технікумі викладав зоологію. Багато уваги приділяв позаурочним заняттям, які проводив з відстаючими студентами. За власною ініціативою, з метою поглиблення знань студентів проводив безкоштовні природничі екскурсії містом [2].

З 1936 р. О. Ю. Новицький працював на посаді асистента кафедри біології Вінницького державного медичного інституту, в якому викладав біологію, зоологію та природознавство. Значний інтерес у студентів викликали лекції Олексія Юліановича. Він регулярно проводив додаткові заняття зі студентами, пояснюючи їм недостатньо засвоєний під час лекцій та лабораторних занять матеріал. Під час роботи у приймальній комісії виступав за надання переваги у вступі абітурієнтам з провінції, мотивуючи це тим, що випускники з Вінниці після закінчення інституту не бажають їхати на роботу у сільську місцевість. Працюючи у Вінницькому медичному інституті, О. Ю. Новицький користувався заслуженою повагою студентів і колег-викладачів [2].

Крім викладацької роботи у Вінницькому медичному інституті О. Ю. Новицький значну увагу приділяв науковим дослідженням. У 1935 р. він почав збирати і вивчати прісноводних молюсків спочатку басейну Південного Бугу, а з літа 1936 р. – басейнів р.

Случа, Мурафи, Смотрича, Гнилоп'яті. Одночасно вивчав наземних молюсків. Результати власних досліджень узагальнив у статтях “Нові матеріали до малакофауни р. Південного Бугу” (1937) та “Молюски Вінницької та Кам'янець-Подільської областей” (була надрукована після смерті у 1938 р.). Збір прісноводних молюсків проводив на річках, струмках, ставках та болотах в околицях Вінниці, Хмельницького, Хмільника, Летичева, Мизякова, Стрижавки, Сутисок, Браїлова, Ладижина, Брацлава, Літина, Немирова, Янова, Меджибожа, Джулинка та інших населених пунктів регіону. Місцями збору наземних молюсків були околиці Вінниці, Хмільника, Кам'янець-Подільського, Старокостянтинова, Бару, Проскурова та Вендичан [7]. О. Ю. Новицьким було зібрано й описано понад 90 видів та форм молюсків, з них вперше встановлено для Вінницької області 12 видів та форм прісноводних та 11 – наземних молюсків. Серед прісноводних молюсків, вперше знайдених і описаних дослідником, необхідно відзначити чотири форми ставковика болотяного (*Limnaea palustris v. corvus*, *Limnaea palustris v. fusca*, *Limnaea palustris v. turricula*, *Limnaea v. peregriformis*), дві форми ставковика овального (*Limnaea ovata v. fortinalis*, *Limnaea ovata v. patula*), а також ставковика вухастого (*Limnaea auricularia v. tumida*) та малого (*Limnaea truncatula*), горошинку тупу (*Pisidium obtusale*), беззубку звичайну (*Anodonta cygnea v. cellensis*), беззубку риб'ячу (*Anodonta piscinalis v. ostriaria*), аплексію сонну (*Aplexa hupnorum*). Серед наземних молюсків О. Ю. Новицький вперше знайшов та описав на Поділлі: пустирницю звичайну (*Helicella obvia*), кушанку лисувату (*Euomphalia strigella*), бурштинку звичайну (*Succinea putris*), дернівку хорошу (*Vallonia pulchella*), дернівку ребристу (*Vallonia costata*), мишняк променистий (*Zonitoides hammonis*), а також *Phenocolimas pellucidus*, *Helicella ericetorum*, *Cingulifera cingulata*, *Laciniaria biplicata*, *Succinea preifferi*. У статті зазначається, що малакофауна басейнів Случа, Мурафи та Гнилоп'яті ніким раніше не досліджувалась. Автор наводить ареали поширення на теренах Вінниччини цінних для медицини та екології молюсків: бітинії Ліча (*Bithynia leachi*), малого ставковика (*Limnaea truncatula*), перлівниці клиноподібної (*Unio tumidus*), перлівниці звичайної (*Unio pictorum*) та ін. [8] Досліднику вдалося знайти в басейні Південного Бугу рідкісний для України та СРСР вид молюсків – перлівницю споріднену (*Unio rostratus gentilis*) [7]. Розвідки О. Ю. Новицького були одними з перших, присвячених малакофауні Поділля. За більш ніж 80 років деякі дані, наведені в працях вченого, застаріли, окремі факти потребують уточнень, але незважаючи на це, вони зберігають своє значення і на них дотепер посилаються сучасні дослідники малакофауни України [1].

У другій половині 1930-х років політичні репресії проти української інтелігенції набирали обертів. О. Ю. Новицького заарештували 31 жовтня 1937 р. під час лекції у Вінницькому медичному інституті. На підставі неправдивих свідчень він був звинувачений у приналежності до польської націоналістичної організації, метою якої було повалення радянської влади військовим шляхом та створення “буржуазно-фашистського” ладу. Одночасно звинувачувався також в участі в українській військовій націоналістичній організації. За даними слідства, працюючи у Вінницькому державному медичному інституті, О. Ю. Новицький намагався зірвати плани роботи навчального закладу, займався антирадянською та контрреволюційною діяльністю на культурному фронті, проводив агітацію проти радянської влади, вербував до організації нових членів. Свідчення проти О. Ю. Новицького надав викладач кафедри фізики Вінницького державного медичного інституту А. М. Яворський. Зокрема, він стверджував, що О. Ю. Новицький проводив шкідницьку роботу у сільському господарстві, організував друк

антирадянських агітаційних матеріалів, залучав до націоналістичної організації нових членів серед колег, розповсюджував антирадянські анекдоти. Рішенням НКВС СРСР і прокуратури СРСР 9 грудня 1937 р. О. Ю. Новицькому було присуджено смертний вирок – 14 грудня 1937 р. його розстріляли у вінницькій тюрмі.

У листопаді 1957 р. справа про звинувачення О. Ю. Новицького в антирадянській та шкідницькій діяльності була переглянута військовим трибуналом Прикарпатського військового округу. На допиті на той час завідувач кафедри фізики Вінницького педагогічного інституту А. М. Яворський відмовився від своїх свідчень двадцятирічної давнини, стверджуючи, що вони були записані слідчим без його відома. Під час допиту завідувач Вінницького медичного технікуму А. Г. Лойферман характеризував Олексія Юліановича з найкращого боку як талановитого педагога та науковця. За його спогадами, під час роботи у Вінницькому медичному технікумі О. Ю. Новицький проводив заняття на високому науково-методичному рівні, давав студентам глибокі знання з предметів природничого циклу, користувався повагою серед колег. А. Г. Лойферман та інші допитані свідки заперечували антирадянську, контрреволюційну та шкідницьку діяльність науковця. Рішенням військового трибуналу Прикарпатського військового округу звинувачення проти О. Ю. Новицького у антирадянській діяльності визнані необґрунтованими, постанову від 9 грудня 1937 р. скасовано у зв'язку з відсутністю складу злочину. 27 листопада 1957 р. Олексій Юліанович Новицький був реабілітований посмертно [2].

Література та джерела:

1. Балашёв И. А. Наземные моллюски (Gastropoda) Винницкой области и их биотопическая приуроченность / И. А. Балашёв, А. А. Байдашников // Вестник зоологии. – 2012. – № 1. – С. 19-28.
2. Державний архів Вінницької області (ДАВіО), Ф. Р-6023, оп 4, спр. 6767, арк. 1-71.
3. Новицький О. Ю. Живий куток у школі (на прикладі 9-ої трудошколи) / О. Ю. Новицький // Бюлетень Вінницької окружної інспектури народної освіти. – 1928. – № 4. – С. 7-11.
4. Новицький О. Ю. Фенологія у школі (з практики 9-ої трудошколи) / О. Ю. Новицький // Бюлетень Вінницької окружної інспектури народної освіти. – 1928. – № 3. – С. 15-18.
5. Новицький О. Ю. Проект організації Вінницької агробіостанції (на обговорення) / О. Ю. Новицький // Бюлетень Вінницької окружної інспектури народної освіти. – 1930. – № 1-2. – С. 55-57.
6. Новицький О. Організація фенологічних спостережень у школі / О. Новицький. – Вінниця, 1936. – 32 с
7. Новицький О. Ю. Нові матеріали до малакофауни р. Південного Буга / О. Ю. Новицький // Труды гідробіологічної станції. – 1937. – № 15. – С. 137-140.
8. Новицький О. Ю. Моллюски Вінницької та Кам'янець-Подільської областей / О. Ю. Новицький // Збірник праць Зоологічного музею. – 1938. - № 21-22. – С. 139-152.